

سه شنبه ۲/۱۰/۱۴۰۴ - ۲ رجب المرجب ۱۴۴۷ - ۱۳ دسامبر ۲۰۲۵ - فقه معاصر - فقه مدیریت رفتار سازمانی - فقه روابط انسانی در سازمان - نقشه راه مصباح الشریعه - درس ۶۲ - روابط اربعه - رابطه دوم - رابطه مدیر با خود - اصل ششم - اخراجها من محبوبها ۴ - ویژگیهای کارکنان محبوب مدیر

مسئله ۶۲: مدیران باید نسبت کارکنان و کارگزاران واجد شرایط تحت امر خود محبت داشته باشند؛ با شرایط و حیانی که عبارتند از: عدم خوی تجاوزگری، احسان، عدم فساد و تباهی، طهارت، شکر و نالودگی، اعتقاد صحیح، عدم ظلم، تقوی، صبر، توکل، عدم خیالات و قیافه‌گیری، عدم خیانت و بدباطنی، فریادگری زیر بار ظلم، قسط و عدالت اجتماعی، رعایت‌گری حق دیگران، عدم اسراف، عدم استکبار، شادی‌های متعارف، نظم جدی جهادی

معلوم شد که جداسازی نفس از محبوبات او به عنوان اصل ششم مدیریت بر خویشتن است که در حقیقت اصل مدیریت محبوبات و مکروهات نفس است که محبوب اول او، خدا و رسول او ﷺ باشند و سایر محبوبات سازمانی با قوت در راستای محبوب اول و در خدمت او قرار گیرند. امتداد این مدیریت محبویت مدیر مافوق است که انگیزه‌ی خدمت را بالا می‌برد و باید به نفس آموخت که رهبران خود را دوست داشته باشد و بغض نداشته باشد.

در این درس به یک قاعده‌ی و حیانی دیگر می‌پردازیم با عنوان «يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ» که از حب دوطرفه بین عبد و مولا و به تنقیح مناط بین هر رئیس و مرئوس دلالت می‌کند. نیروهای رویشی سازمان جایگزین نیروهای ریزشی ناسپاس و ناهمگون می‌شوند، لفظه تعالی: «مَنْ يَرْتَدِّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ»^۱ در حقیقت نیروهای ریزشی مشمول این قاعده نبوده‌اند که جایگزین آن‌ها مشمول این قاعده می‌شود؛ یعنی اگر این محبت طرفینی نباشد، زمینه‌ی ریزش و ارتداد فراهم می‌شود؛ پس نیروهای سازمان طبیعتاً باید به چنین تعامل محبوبانه‌ای موصوف شوند. یعنی باید مافوق هم مادون را دوست داشته باشد. این الزام را از فرمایش پیامبر اعظم ﷺ متوجه می‌شویم که فرمود: «إِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِي بِحُبِّ أَرْبَعَةِ رِجَالٍ مِنْ أَصْحَابِي - وَ أَحَبَّرَنِي أَنَّهُ يُحِبُّهُمْ وَ أَنَّ الْجَنَّةَ تَشْتَاقُ إِلَيْهِمْ»^۲ یعنی رسول خدا ﷺ مأموریت دارد که چهار تن از اصحاب سازمانی خود را دوست داشته باشد، به علت این که خداوند هم «يُحِبُّهُمْ». این تعلیل، حکم را تعمیم می‌دهد، یعنی هر مافوق ملزم است که زیردستان یا اصحاب خود را که محبوب خدا هستند دوست بدارد. پس فقط مادون ملزم

^۱ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ. (المائدة: ۵۴)

^۲ فَذَكَرَ قِصَّةً طَوِيلَةً فَقَالَ: إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ فِي كَلَامٍ طَوِيلٍ لَهُ: إِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِي بِحُبِّ أَرْبَعَةِ رِجَالٍ مِنْ أَصْحَابِي - وَ أَحَبَّرَنِي أَنَّهُ يُحِبُّهُمْ وَ أَنَّ الْجَنَّةَ تَشْتَاقُ إِلَيْهِمْ. فَقِيلَ: مَنْ هُمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ: «عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ» ثُمَّ سَكَتَ. فَقَالُوا: مَنْ هُمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ: «عَلِيُّ وَ ثَلَاثَةٌ مَعَهُ، هُوَ إِمَامُهُمْ وَ دَلِيلُهُمْ وَ هَادِيَهُمْ، لَا يَنْتُونُ وَ لَا يَضِلُّونَ وَ لَا يَرْجِعُونَ وَ لَا يَطُولُ عَلَيْهِمُ الْأَمْدُ فَتَنْقَسُوا قُلُوبُهُمْ، سَلْمَانَ وَ أَبُو ذَرٍّ وَ الْمِقْدَادُ». بهشت مشتاق چهار محبوب خدا و رسول سلیم می‌گوید: روزی امیر المؤمنین ﷺ بعد از بازگشت از جنگ صفین و قبل از جنگ نهروان بیرون آمد در حالی که ما در مسجد نشسته بودیم. حضرت نشست و ما اطراف او را گرفتیم. مردی عرض کرد: یا امیر المؤمنین، در باره اصحابت به ما خبر بده. فرمود: بپرس. حضرت جریان مفصلی را نقل کرد و سپس فرمود: من از پیامبر صلی الله علیه و آله شنیدم که ضمن سخنی طولانی می‌فرمود: خداوند مرا به دوست داشتن چهار نفر از اصحابم دستور داده است و به من خبر داده که آنان را دوست دارد و بهشت مشتاق آنان است. پرسیده شد: یا رسول الله، آنان کیانند؟ فرمود: «علی بن ابی طالب» و سپس سکوت کرد. گفتند: یا رسول الله، آنان کیانند؟ فرمود: «علی» و سپس سکوت کرد. گفتند: یا رسول الله، آنان کیانند؟ فرمود: «علی و سه نفر همراه او. علی امام و راهنما و هدایت‌کننده آنان است. منحرف و گمراه نمی‌شوند و بر نمی‌گردند، و روزگار بر آنان طولانی نمی‌شود و قلبشان را قساوت نمی‌گیرد. آنان سلمان و ابو ذر و مقداد هستند. (سلیم بن قیس، کتاب سلیم بن قیس الهلالی، ج. ۲، ص. ۹۴۱)

أصل جعفر بن محمد الحضرمي: جابر قال قال ابو جعفر ﷺ قال رسول الله ﷺ: اللهم انك امرتني بحب علي فاحب من يحبه و ابغض من ابغضه اللهم انك امرتني ان اواخي عليا فاخيتته فنعم الاخ وجدته اللهم انك جعلته وزيرى فنعم الوزير وجدته اللهم انك جعلته الهادى معى فى طينتى فنعم الهادى و المتبع اللهم انك جعلته القائد و الداعى الى الجنة من صدقه و اتبع امره اللهم انت جعلته حجة على من عصاه و خالف امره اللهم انى قد بلغت ما امرتني به فى على و بنيه اللهم انى لم اقل فى على الا ما امرتني به اللهم فمن صدقتنى فيما قلت فى على و اتبعنى عليه فهو منى اللهم و من كذب بما قلت فى على ﷺ و ترك امرى فيه فليس هو منى. (جمع نويسندگان، الأصول الستة عشر (ط دار الشبيسترى)، ص. ۶۲)

به دوست داشتن مافوق نیست، مافوق هم ملزم به حب مادون است، فافهم قاعده‌ی «یحبهم و یحبونه» را. اما این که خداوند چه کارکنانی را دوست دارد، باید از آیات زیر شاخصه‌های آنان را متوجه شد تا رهبران سازمانی بدانند که چه کارکنانی را واجب است دوست داشته باشند. فهرست «یحبهم» عبارت است از:

- ۱- معتد و تجاوزگر به حقوق سازمانی همکاران نباشد؛^۳
- ۲- محسن باشد، یعنی اهل اقامه‌ی داوطلبانه امور زمین‌مانده‌ی سازمان باشد؛^۴
- ۳- اهل فساد و تباهی نباشد مطلقاً؛^۵
- ۴- پاک باشد از لحاظ دامن و دست و چشم و...؛^۶
- ۵- ناشکر و غیر بهره‌ور و گناه‌کار نباشد؛^۷
- ۶- مبانی اعتقادی ناصحیح نداشته و اهل کفر نباشد؛^۸
- ۷- اهل ظلم نباشد، یعنی جابه‌جایی حق و باطل نکند؛^۹
- ۸- باتقوا و قانون‌مند باشد؛^{۱۰}
- ۹- اهل صبر و مقاومت باشد و میدان مسئولیت را زود خالی نکند؛^{۱۱}

^۳ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ. (البقرة: ۱۹۰)
 اذعوارنک تضرعاً و خفیهً اِنَّه لا یحبُّ المعتدین. (الأعراف: ۵۵)
^۴ وَأَنْتَقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ. (البقرة: ۱۹۵)
 فَأَتَاهُمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحَسَنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ. (آل عمران: ۱۴۸)
 فَمَا نَقَضَهُمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَأَعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ. (المائدة: ۱۳)
 لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ. (المائدة: ۹۳)
 الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ. (آل عمران: ۱۳۴)
^۵ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفَاسِدَ. (البقرة: ۲۰۵)
 وَقَالَتِ الْيَهُودُ بَدَأَ اللَّهُ مَغْلُوبَةً عَلَيْنَا مَا لَنَا مِنْهُ لَنْ نَكُفَّ مَا أَنْزَلَ إِلَيْنَا مِنَ الْقُرْآنِ وَالْقَيْنَاتِ يَنْهَمُّ
 الْعُدَاةَ وَالْبَغِيضَةَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارَ الْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسِدِينَ. (المائدة: ۶۴)
 وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُسِدِينَ. (القصص: ۷۷)
^۶ وَيَسْتَلُونَكَ عَنِ الْحَيْضِ قُلْ هُوَ آذَى فَاغْتَرِزُوا النَّسَاءَ فِي الْحَيْضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ. (البقرة: ۲۲۲)
 لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَلَسُجْدِ أَسَسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ. (التوبة: ۱۰۸)
^۷ يَحِبُّ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرِي الضَّدَّاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِمٍ. (البقرة: ۲۷۶)
^۸ قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ. (آل عمران: ۳۲)
 وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ صَيِّبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ. (القصص: ۷۷)
^۹ لِيُحْزِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ. (الروم: ۴۵)
 وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفُّهُمْ أَجْرَهُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ. (آل عمران: ۵۷)
 إِنْ يَسْئَلُكُمْ فَرِحْ فَقَدِمْ الْقَوْمَ فَرِحْ مِثْلَهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ. (آل عمران: ۱۴۰)
 وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ مِثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْزُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ. (الشورى: ۴۰)
^{۱۰} بَلَى مَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ وَاتَّقَى فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ. (آل عمران: ۷۶)
 الْأَذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُضُوا عَهْدَهُمْ وَلَمْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ أَدَأَوْا بِمِيثَاقِهِمْ وَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ. (التوبة: ۴)
 كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ. (التوبة: ۷)
^{۱۱} وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِثْوَانٌ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ. (آل عمران: ۱۴۶)

- ۱۰- اهل توکل بر خدا باشد و به هر کس و گروه و سازمانی متکی نشود؛^{۱۲}
- ۱۱- خیالاتی و قیافه گیر نباشد؛^{۱۳}
- ۱۲- خیانت کار و بدباطن نباشد؛^{۱۴}
- ۱۳- زیر بار ظلم فریادگر باشد؛^{۱۵}
- ۱۴- اهل قسط و عدالت اجتماعی باشد و حق کسی را نخورد؛^{۱۶}
- ۱۵- اهل اسراف در منابع نباشد (با کمبود بازدهی)؛^{۱۷}
- ۱۶- مستکبر نباشد؛^{۱۸}
- ۱۷- اهل شادی‌های غیرمتعارف نباشد؛^{۱۹}
- ۱۸- اهل نظم جدی در جهاد باشد.^{۲۰}

این هیجده شاخص و شرط و حیانی برای محبوبین و غیرمحبوبین نزد خداست به عنوان حکم وضعی که علت الزام و امر الزامی به مدیرانی مانند رسول خدا ﷺ می باشد که اصحاب و کادر اداری خود را دوست داشته باشند یا نداشته باشند. تمامی شاخص‌ها کاملاً مدیریتی و قابل احراز است.

فتحصل که مدیران باید نسبت کارکنان و کارگزاران واجد شرایط تحت امر خود محبت داشته باشند. این شرایط عبارتند از: معتد و تجاوزگر به حقوق سازمانی همکاران نباشد، محسن باشد، یعنی اهل اقامه‌ی دواطلبانه‌ی امور زمین‌مانده‌ی سازمان باشد، اهل فساد و تباهی نباشد، مطلقاً پاک باشد از لحاظ دامن و دست و چشم و... ناشکر و غیربهره‌ور و گناه‌کار نباشد، مبانی اعتقادی ناصحیح نداشته باشد، اهل کفر نباشد، اهل ظلم نباشد، یعنی جابه‌جایی حق و باطل نکند، باتقوا و قانون‌مند باشد، اهل صبر و مقاومت باشد، میدان مسئولیت را زود خالی نکند، اهل توکل بر خدا باشد،

^{۱۲} فَبَارِحَةٍ مِنَ اللَّهِ لُتْ لَمْ وَلَوْ كُنْتَ فَطًّا عَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَنْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ فَانْعَفْ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ. (آل عمران: ۱۵۹)

^{۱۳} وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَجُورًا. (النساء: ۳۶)

وَلَا تَصْغُرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمَسَّ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَجُورٍ. (لقمان: ۱۸)

^{۱۴} وَلَا تَجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَلُونَ أَنفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا. (النساء: ۱۰۷)

وَأَمَّا الْمُخَافُونَ مِنَ الْقَوْمِ فَانْذِرْ لَهُمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُخَانِينَ. (الأنفال: ۵۸)

إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ. (الحج: ۳۸)

^{۱۵} لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ الْأَمِّنِ ظُلْمًا وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا. (النساء: ۱۴۸)

^{۱۶} سَخَّانُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّخْتِ فَإِنْ جَاؤُكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ. (المائدة: ۴۲)

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ فَإِنَّ فَاءَ مَا قَاتَلْتُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسَطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ. (الحجرات: ۹)

لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَجُورٍ. (الحديد: ۲۳)

لَا يَتَّهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ. (المتحنه: ۸)

^{۱۷} وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرِ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْثُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالزُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ. (الأنعام: ۱۴۱)

يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ. (الأعراف: ۳۱)

^{۱۸} لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسْرُونَ وَمَا يُغْلَبُونَ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ. (النحل: ۲۳)

^{۱۹} إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَىٰ فَبَغَىٰ عَلَيْهِمْ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُوفُرِ مَا لَنْ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوًّا بِالْعُضْبَةِ أُولِيَ الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ. (القصص: ۷۶)

^{۲۰} إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوعٌ. (الصف: ۴)

به هر کس و گروه و سازمانی متکی نشود، خیالاتی و قیافه‌گیر نباشد، خیانت‌کار و بدباطن نباشد، زیر بار ظلم فریادگر باشد، اهل قسط و عدالت اجتماعی باشد حق کسی را نخورد، اهل اسراف در منابع نباشد (با کمبود بازدهی)، مستکبر نباشد، اهل شادی‌های غیرمتعارف نباشد، اهل نظم جدی در جهاد باشد.^{۲۱}

---

^{۲۱} درس ۶۲ فقه الروابط از سلسله‌ی فقه الاداره، ۲ شهر رجب المرجب ۱۴۴۷.